

progress.’ Zij komt eruit naar voren als een kunsthistorica die graag aansluiting zoekt bij het werk van sociaal-historici, antropologen, sociale wetenschappers in het algemeen. Volgens haar komt de aandacht voor de wooncultuur in het verleden voort uit de geweldig grote aandacht voor wonen nu. Zij wil de geschiedenis van het wonen in verband brengen met gezinsgeschiedenis, comfort, levensstijlen — kortom de materiële cultuur van het huishouden zoals die door sociaal-historici en volkskundigen wordt beoefend. Ook *gender* is voor haar een belangrijke categorie. Wat zij in haar overzicht niet meer heeft kunnen opnemen omdat het eveneens in 2001 is verschenen is het mooie overzichtswerk *Het Nederlandse interieur in beeld* dat in belangrijke mate aan haar programma voldoet, ook al wordt daar de door een kwantitatieve benadering gekenmerkte sociaal-historische en volkskundige bijdrage aan de studie van de Nederlandse (plattelands) wooncultuur gewoon doodgezwegen.

Wooncultuur in de Nederlanden is daarentegen een mooi bewijs van hoe de verschillende historische en sociaal-wetenschappelijke benaderingen elkaar positief kunnen bevruchten en hoe inderdaad de geschiedenis van de wooncultuur nog steeds de betovering van een *historiography in progress* in zich draagt.

Anton Schuurman

M. Vrolijk, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)* (Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen 2001; Hilversum: Verloren, 2004, 512 blz., €43,-, ISBN 90 6550 750 7).

De hoofdtitel ‘recht door gratie’ lijkt me programmatisch voor de visie van schrijfster op het fenomeen ‘gratie’. Hij is immers een variant op de vaste uitdrukking ‘genade voor recht’; dat was dan ook de hoofdtitel die Sibbo van Ruller meegaf aan zijn boek over de praktijk der gratieverlening in Nederland gedurende het grootste deel van de negentiende eeuw. Gratie betekent opheffing of verlichting van de gevolgen van een strafvonnis; zij is een ingreep van de uitvoerende macht in de rechterlijke besluitvorming; gratie wordt verleend na het strafvonnis. Voor de grondwetsherziening van 1848 bestonden nog amnestie en abolitie benevens remissie en pardon.

Schrijfster ziet kennelijk slechts de positieve kant ervan: ‘Het [de gratie] kan recht doen in gevallen waarin het beschikbare wettelijk en rechterlijk instrumentarium tekort schiet. Het recht wordt hierdoor gecompleteerd.’ (19) Vanuit de idee van de rechtsstaat geredeneerd, kan men echter ook zeggen dat het recht door gratieverlening wordt geconspiceerd en zelfs tekortgedaan. De scheiding der machten verbiedt immers de ingreep van de overheid in het domein van de ‘onafhankelijke’ rechter. Vanuit ditzelfde ideaal gezien, garandeert het appèl in strafzaken beter de verwerkelijking van recht en billijkheid — natuurlijk binnen de beperkingen van de *condition humaine*. Zo beschouwd, is de gratie — en *mutatis mutandis* de dispensatie van de wet — een anomalie, een relict uit de tijden waarin appèl van strafvonnissen nog geen *usage* was, de staat het geweldsmonopolie nog bij lange na niet bezat en moord en doodslag in de ongeciviliseerde vetemaatschappij aan de orde van de dag waren.

De auteur zal tegenwerpen dat dit een anachronistische kijk op het royale rechtsmiddel is. Dat is ten dele juist. Inderdaad bevinden we ons in de door haar onderzochte, relatief korte, periode midden in een fase van het staatsvormingsproces waarin de vorsten naar centralisatie (bij voorbeeld door hiërarchisering van de rechterlijke organisatie) en uniformering (onder meer door rechtscodificatie) streefden, maar nog niet de ‘absolute’ macht van een Lodewijk XIV hadden verworven. Idealen van de veilige rechtspositie van het individu tegenover het overheids-

gezag, zoals berechting door zijns gelijken en het (voor)recht niet voor een 'vreemde' rechter buiten zijn rechtskring te worden geroepen (*ius de non evocando*), en oude opvattingen over hetgeen billijk is volgens 'natuurrecht', zijn blijven bestaan in concurrentie met absolutistische tendensen en hebben in de West-Europese rechtstraditie op den duur zelfs — voorlopig — overwonnen.

In navolging van vergelijkbaar Frans onderzoek heeft schrijfster voor haar werk, waarop zij in 2001 aan de KU te Nijmegen promoveerde, gekozen voor drie volkrijke provincies in een cruciale fase uit de regeringsperiode van twee Habsburgse vorsten. Zij is daarbij uitgegaan van drie archiefbestanden c. a., namelijk de gratieverzoeken ingediend bij de Geheime Raad te Brussel, de respectievelijk 2200 en 1400 zogenaamde interinemen van gratieverleningen bij de Raad van Vlaanderen en het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland, en de controleregisters van het zegelrecht dat bij ruim drieduizend gratiebrieven werd betaald en geregistreerd bij de Rekenkamer te Rijsel.

Er blijkt op grote schaal gratie te zijn verleend, volgens inderdaad voorgeschreven procedure-regels, waarbij de lagere rechters werden gehoord over de verzachtende omstandigheden of 'nieuwe' gezichtspunten waarop de aanvragers/daders zich beriepen. Eén der belangrijke conclusies die de auteur uit haar breed opgezette onderzoek kan trekken, is dat een voorwaarde voor gratie — die niet 'cadeau' werd gedaan! — verzoening met de magen van het slachtoffer was.

Systematisch zet schrijfster de procedure inzake gratieverlening in al haar facetten uiteen. Daarbinnen plaatst zij personen (*casus*), delicten en omstandigheden als illustratief materiaal. Dit vormt tezamen een zeer leesbaar en informatief relaas, dat ik niet aarzel in zijn reikwijdte tevens een belangrijke bijdrage aan onze theoretische kennis van het zestiende-eeuwse strafrecht denken te noemen. Het is zeer verzorgd uitgegeven en wordt optimaal toegankelijk gemaakt door gedetailleerde registers.

A. H. Huussen jr.

P. H. A. M. Abels, *Ovittius' metamorphosen. De onnavolgbare gedaantewisselingen van een (zielen)dokter in de Reformatietijd* (Fryske Histoaryske Rige XVIII; Delft: Eburon, 2003, 235 blz., €25,-, ISBN 90 5166 992 5).

Dit boek bevat het verbijsterend levensverhaal van Pibo Ovittius Abbema, die stamde uit een geslacht van eigenerfden te Grou en als kwakzalver te Aldeboarn tot een zekere welstand kwam. Na de calvinistische machtsgreep (1580) week hij zonder zijn gezin uit naar Groningen, waar hij zich als pestdokter in leven hield en zich aan bigamie overgaf. Toen de Spaanse legermacht aftrok en hij naar huis terugkeerde, verbande het Hof hem wegens bigamie voor drie jaar uit Friesland. Pogingen als medicus in Delft en Arnhem aan de slag te komen liepen spaak. Als pestdokter in Duisburg viel hij snel door de mand. Hij zocht daarom een andere broodwinning en ontving binnen een half jaar de priesterwijding. Zijn groezelig verleden maakte spoedig een einde aan zijn functioneren als pastoor te Kessel, Orsoy en Weeze. Hij gooide het daarom over een andere boeg. Protectie van Maria van Nassau bezorgde hem het ambt van predikant in Terborg, Vaassen en Ochten, waar men behoefte had aan een Duifhuisachtig type, tot hij tegen de lamp liep. Hij verkaste daarna naar het Utrechts platteland, waar hij predikant te Werkhoven werd, en het Noord-Hollands platteland, waar hij predikant op Wieringen werd; eerst de katholieke meerderheid en dan de calvinistische minderheid maakten hem het leven